

De zwartvlekwinteruil

Tekst:
Jeroen Voogd
en Dick Groenendijk
(De Vlinderstichting)

De eerste aflevering van de nieuwe serie over nachtvlinders is gereserveerd voor de zwartvlekwinteruil (*Conistra rubiginosa*). Deze nachtvlinder lijkt steeds verder naar het noorden op te rukken in Nederland (Vis, 2005). Ook op de zuidelijke Veluwe is de soort inmiddels waargenomen. Zo werd in 2003 een exemplaar in Ede gezien en in 2004 een exemplaar in Wageningen. In de literatuur wordt aangegeven dat Prunus-soorten, zoals sleedoorn (*Prunus spinosa*), de voorkeur genieten als waardplant (Ebert & Steiner, 1997).

Dit alles vormde de aanleiding om op 3 februari 2005 gewapend met een pot stroop* te gaan kijken of de zwartvlekwinteruil aanwezig is in de uiterwaarden van de Nederrijn aan de voet van de Grebbeberg bij Rhenen. Onze stoutste verwachting werd overtroffen; in korte tijd waren enkele tientallen zwartvlekwinteruilen op de stroop aanwezig. Het waren voornamelijk vrouwtjes en twee exemplaren zijn meegenomen om eitjes te laten leggen om zo middels een kweek inzicht te krijgen in de biologie van deze uil.

Geduld wordt beloond!

In de literatuur is niets te vinden over het ei-stadium van de zwartvlekwinteruil. Om hier meer inzicht in te krijgen zijn de twee meegenomen wijfjes in een kooi geplaatst samen met wat takken sleedoorn op water en diverse stukken fruit. Dat fruit - peer en appel - diende als voedsel voor de vlinders en werd aangeboden in de vorm van schijfjes. De vlinders beschikken over een functionerende roltong, iets wat overigens niet zo vanzelfsprekend is bij nachtvlinders. Na een week waren er nog steeds geen eitjes te vinden en de hoop op een succesvolle kweek was eigenlijk al opgegeven.

De zwartvlekwinteruil overwintert als vlinder en bij de meeste vlinderoverwintersaars gaat men ervan uit dat de paring in het voorjaar plaatsvindt en kort na de paring de eitjes worden afgezet. Half maart begonnen de bloemknoppen van de sleedoorn takken in de kooi duidelijk op te zwellen en prompt werden de eerste eitjes vlak bij deze knoppen afgezet. Vlinderwijfjes bevruchten de eitjes pas bij het afzetten. Daar er inmiddels ruim zes weken verstreken waren en er alleen twee vrouwtjesvlinders in de kooi aanwezig waren achtten wij de kans op bevruchte eitjes erg klein omdat sperma nu eenmaal slecht te conserveren is.

Toch nog rupsen!

Omdat de kans op bevruchte eitjes erg klein leek, hadden we ons al neergelegd bij een mislukte kweek en ons voorgenomen om in april rupsen te gaan kloppen** uit sleedoorn op de vindplaats van de vlinders. De verrassing was dan ook groot toen eind maart, begin april piepkleine rupsen op de bloemen en bladeren van de sleedoorn zaten. Dit betekent dat de eitjes toch bevrucht waren en, nog belangrijker, dat de vrouwtjes van de zwartvlekwinteruil in staat zijn om tenminste zes weken sperma te conserveren (en dat is iets wat geen man kan!). In eerste instantie vraten de rupsen vooral van de bloeiwijze van de sleedoorn, maar al snel werden ook de bladeren genuttigd. Opvallend was het enorme verschil in groeisnelheid tussen de rupsen: sommige waren begin mei al volgroeid maar het overgrote deel pas eind mei.

Overzomeren in een cocon

Zodra de rupsen volgroeid zijn, graven zij zich in de strooisellaag in en maken een stevige cocon. In plaats van vrijwel direct de laatste vervelling in te gaan en de rupsenhuid te vervangen door een pophuid, blijven de rupsen nog weken rups in de cocon. Men spreekt dan wel van een soort die overzomert als prepupa in de cocon. Toen de kweekkooi een keer in de volle zon stond bleek het nut van deze strategie: de rupsen verlieten hun cocon en zochten een minder warme plek in de kooi op. Meteen werd een nieuwe cocon gevormd. Vanaf half juni tot half juli verpopten de rupsen zich pas echt in de cocons.

Spreiding bij het uitkomen

Het popstadium wordt wel eens het ruststadium van de metamorfose genoemd. Niets is natuurlijk minder waar, want in de pop vindt de ware metamorfose plaats. Het was opvallend dat de eerste vlinders al in augustus uitkwamen. De spreiding was echter erg groot en vanaf begin augustus tot in november kwamen er vlinders uit. De vlinders die in augustus en september uitkwamen, verstopten zich zonder voedsel op te nemen in de strooisellaag. Vanaf oktober werden de vlinders echt actief en werden ze vrijgelaten. De vlinders zijn later in de herfst en ook na de jaarwisseling eerder in het jaar weer actief dan andere vlinderoverwintersaars (Ebert & Steiner, 1997; Ronkay *et al.*, 2001). Zwartvlekwinteruilen blijken actief te zijn vanaf een temperatuur van 4 °C. We hebben geen paring kunnen waarnemen, maar gezien het feit dat er in februari voornamelijk wijfjes werden waargenomen, en deze duidelijk in staat bleken om sperma gedurende een langere tijd te conserveren, is het aannemelijk dat de paring misschien al gedurende

Jeroen Voogd

Twee eitjes van de zwartvlekwinteruil. Pas toen de knoppen van de sleedoorn begonnen te zwellen werden deze eitjes afgezet.

Jeroen Voogd

Een volgroeide rups. Volgroeide rupsen graven zich in in de strooisellaag en maken een stevige cocon waarin de soort overzomert als prepupa.

Jeroen Voogd

Een tweede-stadiumrups. Net uitgekomen rupsen vraten vooral van de bloeiwijze van de sleedoorn, maar al snel werden ook de bladeren genuttigd.

de wintermaanden plaatsvindt. Er zijn een paar vlindersoorten waarbij uitsluitend de wijfjes overwinteren; het conserveren van sperma is dus niet nieuw bij vlinders (Young, 1997). Deze strategie is echter niet bekend van de zwartvlekwinteruil.

Literatuur

- Vis, R. (2005). Aanvullende vondsten van *Conistra rubiginosa* (Lepidoptera Noctuidae) in Nederland. Entomologische Berichten 65: 154.
- Ebert, G. & A. Steiner (1997). Die Schmetterlinge Baden-Württembergs Band 6 Nachtfalter IV. Eugen Ulmer GmbH & Co, Stuttgart.
- Ronkay, L. et al. (2001). Noctuidae Europaeae, Volume 5, Hadeninae II. Entomological Press, Sorø.
- Young, M. (1997). The natural history of moths. Poyser, London.

Jeroen Voogd

De zwartvlekwinteruil overwintert als volwassen vlinder. De vlinder is actief in het late najaar en na de wintermaanden weer in het vroege voorjaar. Als het tijdens de winter voldoende zacht is, komen de vlinders ook tevoorschijn om te zoeken naar voedsel.

* stroop is een veelgebruikte methode om nachtvlinders te vangen; er bestaan veel verschillende recepten voor. Wij hebben gebruik gemaakt van een mengsel van appelstroop met een likeurtje. Dit mengsel wordt vlak voor de schemering op boomstammen aangebracht en vanaf een uur na de schemering regelmatig gecontroleerd op de aanwezigheid van vlinders.

** kloppen is een methode om rupsen te verzamelen. Hierbij wordt bijvoorbeeld een laken onder een boom of struik gelegd, waarna er een paar keer stevig geschud wordt. Alle insecten vallen dan op het laken, waaronder normaal gesproken ook rupsen.